

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ภูมิหลัง

ในปัจจุบันปัญหาการมีรายได้น้อยไม่พอกับรายจ่าย ได้แพร่กระจายไปสู่บุคคลทุกกลุ่มในสังคมไทย และถือเป็นปัญหาที่มีการหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นในการแก้ไขอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการแก้ไขปัญหาของกลุ่มภาคเกษตรกร ซึ่งถูกนิยามว่า เป็นกลุ่มคนยากจน แต่หากวัดความยากจนจากการมีรายได้น้อยไม่พอกับรายจ่ายคงไม่ได้หมายความว่าเฉพาะเกษตรกรเท่านั้น เพราะคนไทยจำนวนมากถูกรอบงำทางความคิดให้อายกรำรวย อยากบริโภค ด้วยการดิ้นรนแข่งขัน และเป็นหนี้สินมากขึ้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550 – 2554) จึงเป็นแผนพัฒนาที่ได้ประมวลประสบการณ์จากการเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมสมัยใหม่มาให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนดังที่ สมพงษ์ จิตระดับ สุอังคะวาทิน (2549 : 5) กล่าวว่า แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 ได้มีความชัดเจน ความมุ่งมั่น เพื่อการลงตัวอย่างเหมาะสมกับสังคมไทยด้วยการน้อมนำ "ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง" ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นแก่นความคิดทางสายกลางของการพัฒนา และการบริหารประเทศที่มุ่งหวัง "ความพอประมาณ มีเหตุผล สร้างภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี"

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นปรัชญาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานให้แก่ประชาชนชาวไทย เพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ทรงคุณค่ามากที่สุด ดังพระราชดำรัสเมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 มีใจความตอนหนึ่งว่า

“...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐานคือ ความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและอุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยเสริมความเจริญและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นสูงขึ้นโดยลำดับต่อไป หากมุ่งแต่จะสร้างความเจริญยกเศรษฐกิจขึ้นให้รวดเร็วแต่ประการเดียว โดยไม่ให้แผนปฏิบัติการสัมพันธ์กับสภาวะของประเทศและประชาชนโดยสอดคล้องด้วย ก็จะเกิดความไม่สมดุลในเรื่องต่างๆ ขึ้น ซึ่งอาจกลายเป็นความยุ่งยาก ล้มเหลวในที่สุด...” (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2552 : online)

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 10 จึงได้กำหนดพันธกิจในการพัฒนา 5 ด้าน ซึ่งมีจำนวนถึง 4 ด้านที่เป็นการพัฒนาคุณภาพคนในชาติให้มีความรู้คู่คุณธรรมและ

สร้างสังคมฐานความรู้ให้เป็นภูมิคุ้มกันพร้อมรับการเปลี่ยนแปลง ปฏิรูปโครงสร้างเศรษฐกิจให้แข็งแกร่ง มั่นคง จากการพึ่งตนเอง ตลอดจนรวมพลังเป็นเครือข่ายการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง มุ่งคงความหลากหลายทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทย โดยดำรงไว้ซึ่งความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติ และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี มุ่งให้ชุมชนมีองค์ความรู้และภูมิคุ้มกัน มีสิทธิในการเข้าถึงและจัดการทรัพยากร การอนุรักษ์คุ้มครองทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ ให้เป็นฐานที่มั่นคงของสังคมไทย

เพื่อแก้ไขปัญหาการพัฒนาประเทศที่ไม่สมดุลคั้งที่ผ่านมา ตลอดจนเพื่อป้องกันปัญหาความยากจนอันเกิดจากรายได้ไม่พอกับรายจ่ายที่ทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น จึงต้องหันมาปรับเปลี่ยนวิถีคิดของคนในสังคมไปพร้อมกับการพัฒนาประเทศ ดังที่ วิทยากร เชียงกูล (2550 : 2 – 3) กล่าวว่า ความยากจนในปัจจุบันเกิดจากรอบคิดเรื่องการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรมตะวันตกที่อธิบายว่า ประเทศสังคมเกษตรแบบดั้งเดิมเป็นประเทศยากจนล้าหลัง ที่ต้องได้รับการสนับสนุนให้พัฒนาเศรษฐกิจแบบทุน จึงมีส่วนสำคัญทำให้คนส่วนหนึ่งยากจนลง และเป็นผู้สร้างความยากจนยุคใหม่ขึ้น เพราะไม่ได้พัฒนาพื้นฐานทางเศรษฐกิจภายในประเทศให้เข้มแข็ง จึงเป็นการให้ประโยชน์กับทุน มากกว่าที่จะกระจายสู่คนส่วนใหญ่ ยิ่งพัฒนาก็ยิ่งเกิดความเหลื่อมล้ำค่าสูง เกิดปัญหาการมีรายได้ไม่พอกับรายจ่าย เกิดการเปลี่ยนวิถีการทำเกษตรแบบดั้งเดิม ซึ่งเป็นการเกษตรแบบผสมผสานเพื่อกินเพื่อใช้ไปเป็นการปลูกพืชเดี่ยว เพื่อขายหาเงินไปซื้อของกินของใช้ เปลี่ยนมาพึ่งพาการใช้เงินและระบบตลาดที่มีลักษณะผูกขาดมากขึ้น เกิดการทำลายวิถีชีวิตชุมชนแบบยอมรับกรรมสิทธิ์ร่วมในเรื่องป่าไม้ ที่ทำกิน ทรัพยากรต่างๆ และการอยู่แบบถ้อยทีถ้อยอาศัยกัน ไปเป็นวิถีชีวิตแบบการแข่งขันทรัพยากรไปเป็นกรรมสิทธิ์ของเอกชน เพื่อแสวงหากำไรสูงสุดและการบริโภคสูงสุด และทำลายทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อมแหล่งทำมาหากินและยังชีพที่คนในชนบทเคยอาศัยทำมาหากินแบบเพียงพอ คนถูกกวาดต้อนให้เข้าสู่ระบบผลิตทุนนิยมผูกขาด ปัญหาจากการพัฒนาเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรมตะวันตกดังกล่าว จึงทำให้กลุ่มประชาชนภาคเกษตรกรกลายเป็นคนยากจน ดังที่ ประเวศ วะสี (2530 : 35) กล่าวว่า จนถึงขั้นต้องกู้หนี้ยืมสินจากผู้อื่นมาใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตประจำวัน อันเนื่องมาจากการตกเป็นเหยื่อของลัทธิบริโภคนิยม วัตถุนิยมอย่างไร้ขอบเขตจำกัด

การแก้ไขปัญหาคความยากจนอย่างยั่งยืน ด้วยการแก้ไขที่วิถีคิด ทั้งด้านค่านิยม วิธีการผลิตและการบริโภคของคนบนฐานทรัพยากรธรรมชาติ สภาพแวดล้อม แหล่งทำมาหากินและยังชีพ และด้วยการช่วยเหลือเอื้อเพื่อแผ่กัน ในสังคมเกษตรแบบดั้งเดิม จึงเป็นการสร้างความมั่นคงของชุมชน ดังนั้น การแก้ไขวิถีคิดคือการสร้างกระบวนการของการเรียนรู้โดยเฉพาะเรียนรู้จากปัญหา อันนำไปสู่แนวทางในการจัดการแก้ไขปัญหายจนเกิดเป็นแผนที่น่าไปสู่การแก้ไขปัญหาที่เรา รู้จักกัน

ในนามแผนชุมชน โครงการบูรณาการแผนชุมชนเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและเอาชนะความยากจน (2548 : 2) สรุปว่า แผนชุมชน หมายถึง กิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกัน เพื่อจัดทำแผนขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง ให้เป็นไปตามที่ความต้องการและสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันได้ โดยคนในชุมชนได้มาร่วมกันคิดร่วมกำหนดแนวทาง และกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอกด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งบางกิจกรรมที่ชุมชนไม่สามารถทำเองได้ ก็สามารถขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกได้

ดังนั้น แผนชุมชน จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ ปรับความคิดของคนในชุมชนให้ตรงกัน โดยนำข้อมูลมาวิเคราะห์ เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน แต่ผลของการส่งเสริมให้เกิดแผนชุมชนขึ้นทุกหมู่บ้านก็ไม่ประสบผลสำเร็จนัก ดังที่ สิริดิษฐ์ ประพุทธนิติสาร (2545 : 130) สรุปว่า การจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเองมีความเชื่อมั่นว่า ผู้ที่อยู่กับปัญหาย่อมมีความเข้าใจปัญหาได้ดี และเป็นผู้ที่สามารถแก้ปัญหามาของตัวเองได้ หากมีเครื่องมือและการสนับสนุนที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการเรียนรู้และการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเองเป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนในการเป็นผู้ลุกขึ้นมาจัดการ ลงมือแก้ปัญหามาของตัวเอง โดยมีกระบวนการจัดทำแผนเป็นตัวกำหนดทิศทางและอนาคตร่วมกัน กระบวนการจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง จำเป็นต้องใช้การประสานการทำงานในลักษณะของภาคี หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การทำงานในลักษณะของประชาสังคม ที่ทุกฝ่ายจำเป็นต้องเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน ให้และรับกระบวนการเรียนรู้ ตั้งแต่การกำหนดปัญหาการวิเคราะห์สภาพ ปัญหาสาเหตุของปัญหา การหาข้อมูลมายืนยัน สนับสนุนความรุนแรงหรือสาเหตุของปัญหา จากนั้นจึงค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหาร่วมกัน โดยมีระดับของการทำงานกล่าวคือ ในระดับที่คนในชุมชนสามารถลงมือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง ปัญหาที่ต้องอาศัยความร่วมมือในการแก้ไข และปัญหาที่ใหญ่เกินกำลังของชุมชน ที่ต้องการการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่จะก่อให้เกิดการผลักดันแผนชุมชนไปสู่การปฏิบัติ เพราะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน แต่ก็ไม่ใช่เรื่องยากนักหากเราเข้าใจหลักการพัฒนา เนื่องจากรัฐบาลได้ให้กรอบแนวคิดในการให้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือในการทำหน้าที่ในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนไทย ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีมีความสุขบนพื้นฐานความสมดุลภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งกระบวนการจัดทำแผนชุมชน จึงถือเป็นกลไกผลักดันหรือเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่การปฏิบัติหรือการขับเคลื่อนดังกล่าว

ในนามแผนชุมชน โครงการบูรณาการแผนชุมชนเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนและเอาชนะความยากจน (2548 : 2) สรุปว่า แผนชุมชน หมายถึง กิจกรรมพัฒนาที่เกิดขึ้นจากคนในชุมชนที่มีการรวมตัวกัน เพื่อจัดทำแผนขึ้นมาใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตนเอง ให้เป็นไปตามที่ต้องการและสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ร่วมกันได้ โดยคนในชุมชนได้มาร่วมกันคิดร่วมกำหนดแนวทาง และกิจกรรมการพัฒนาของชุมชน โดยยึดหลักการพึ่งพาตนเอง ลดการพึ่งพิงภายนอกด้วยการคำนึงถึงศักยภาพ ทรัพยากร ภูมิปัญญา วิถีชีวิต วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเป็นหลัก ซึ่งบางกิจกรรมที่ชุมชนไม่สามารถทำเองได้ ก็สามารถขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกได้

ดังนั้น แผนชุมชน จึงเป็นกระบวนการเรียนรู้ ปรับความคิดของคนในชุมชนให้ตรงกัน โดยนำข้อมูลวิเคราะห์ เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน แต่ผลของการส่งเสริมให้เกิดแผนชุมชนขึ้นทุกหมู่บ้านก็ไม่ประสบความสำเร็จนัก ดังที่ สิทธิรัฐ ประพุทธนิติสาร (2545 : 130) สรุปว่า การจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเองมีความเชื่อมั่นว่า ผู้ที่อยู่กับปัญหาย่อมมีความเข้าใจปัญหาได้ดี และเป็นผู้ที่สามารถแก้ปัญหามาของตัวเองได้ หากมีเครื่องมือและการสนับสนุนที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการเรียนรู้และการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเองเป็นกระบวนการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชนในการเป็นผู้ลุกขึ้นมาจัดการ ลงมือแก้ปัญหามาของตัวเอง โดยมีกระบวนการจัดทำแผนเป็นตัวกำหนดทิศทางและอนาคตร่วมกัน กระบวนการจัดทำแผนชุมชนพึ่งตนเอง จำเป็นต้องใช้การประสานการทำงานในลักษณะของภาคี หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การทำงานในลักษณะของประชาสังคม ที่ทุกฝ่ายจำเป็นต้องเข้ามาเรียนรู้ร่วมกัน ให้และรับกระบวนการเรียนรู้ ตั้งแต่การกำหนดปัญหาการวิเคราะห์สภาพ ปัญหาสาเหตุของปัญหา การหาข้อมูลมายืนยัน สนับสนุนความรุนแรงหรือสาเหตุของปัญหา จากนั้นจึงค้นหาแนวทางในการแก้ปัญหาร่วมกัน โดยมีระดับของการทำงานกล่าวคือ ในระดับที่คนในชุมชนสามารถลงมือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง ปัญหาที่ต้องอาศัยความร่วมมือในการแก้ไข และปัญหาที่ใหญ่เกินกำลังของชุมชน ที่ต้องการการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ดังนั้น จึงไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่จะก่อให้เกิดการผลักดันแผนชุมชนไปสู่การปฏิบัติ เพราะต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกภาคส่วน แต่ก็ไม่ใช่เรื่องยากนักหากเราเข้าใจหลักการพัฒนา เนื่องจากรัฐบาลได้ให้กรอบแนวคิดในการให้แผนชุมชนเป็นเครื่องมือในการทำหน้าที่ในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนไทย ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีมีความสุขบนพื้นฐานความสมดุลภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งกระบวนการจัดทำแผนชุมชน จึงถือเป็นกลไกผลักดันหรือเป็นเครื่องมือที่นำไปสู่การปฏิบัติหรือการขับเคลื่อนดังกล่าว

1.6.5 ปัจจัยการวางแผนชุมชน หมายถึง การวางแผนแบบแผนชอบชีวิตของตนเอง ครอบครัว และชุมชน ที่อยู่บนพื้นฐานของตัวเองและภูมิสังคม

1.6.6 ปัจจัยกิจกรรมการเรียนรู้ หมายถึง การนำความรู้ที่ได้จากกระบวนการต่างๆ เช่น การถอดบทเรียนจากผู้ประสบผลสำเร็จ การศึกษาดูงานเพื่อปรับแนวคิด การจัดกิจกรรมฝึกอบรม เพื่อพัฒนาความรู้และทักษะในชุมชน เพื่อให้สามารถพัฒนา เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

1.6.7 ปัจจัยการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง การรวมกลุ่มอันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่มบุคคล องค์กร สถาบันในชุมชน และนอกชุมชน โดยมีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมแนวคิดแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่พัฒนาความรู้และทักษะในชุมชน เพื่อให้สามารถพัฒนา เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7.1 ได้ทราบถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อเป็นข้อมูลในการพัฒนารูปแบบการขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ให้เหมาะสมต่อไป

1.7.2 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากข้อที่ 1.7.1ดังกล่าว จะเป็นแนวทางที่สำคัญในการให้พื้นที่ที่ทำวิจัยมีแนวทางวิถีปฏิบัติที่ชัดเจนในขับเคลื่อนแผนชุมชนสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่เป็นรูปธรรมต่อไป ตลอดจนมีแนวทางในการประยุกต์ให้มีความเหมาะสมกับปัญหาด้านต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นต่อไปในชุมชนที่ชัดเจน จนสามารถผลักดันนโยบายที่จะต่อสู้ เพื่อเอาชนะความยากจน ให้หมดจากประเทศของรัฐ ให้เกิดมีประสิทธิผล และยังเป็นแนวทางในการยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีความเป็นอยู่ที่ดีมีความสุขบนพื้นฐานความสมดุลภายใต้หลักปรัชญาเศรษฐกิจแบบพอเพียง

1.7.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากข้อที่ 1.7.2 ดังกล่าว จะเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาของรัฐบาลในการส่งเสริม และสนับสนุนการพัฒนาชุมชนตามแผนชุมชนในทุกจังหวัด และทุกพื้นที่ของประเทศ เพื่อเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาชุมชน หรือการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนต่อไป